

1526

RIMSTAVAR MED RÄTTADE GYLLENTAL FÖRE ÅR 1600.¹

Av

NILS LITHBERG.

I sin Notis om runstaven² har professor N. Beckman påpekat, hurusom man år 1600 var ej blott medveten om att runstaven för kalendariskt bruk ej var fullt tillförlitlig, utan ock huru man då visste att avhjälpa denna svårighet genom att observera, vid vilken tid nytändningen i verkligheten inträdde.

I den av prof. M. Strömer utgivna 3:dje upplagan av »Kort och tydlig Undervisning Huru man skal förstå och bruka Runstafwen»³ lämnas liknande anvisningar för huru man skall kunna med hjälp av en gammal runstav finna de riktiga nytändningarna och göra de riktiga fullmånbestämningarna, av vilka framför allt Distingsmarknaden och påskdagen voro beroende. Här läses (sid. 31 f.): »Men som 235 tungelskiften icke alldeles träffa in med nitton år, utan brista nästan på halfannan tima, så händer at nytänningarna i hvar

¹ Rimstav betyder kalenderstav och är det äldre ordet för runstav. Första sammansättningsleden rim betyder i fornsvenska och isländska kalender. Av Rhezelius, på 1630-talet, användes ordet rimstav uteslutande som namn på våra numera s. k. runstavar, och ännu under 1700-talets förra hälft var ordet i bruk hos svensk allmoge. Sedermera har det helt utträngts av ordet runstav. Huru gammalt det senare ordet är känner jag icke (jämf. Beckman i *Fataburen* 1919 sid. 137 not 2), det användes emellertid överallt av Rudbeck i hans *Atlantica* (1675—1689). I formen rimstain är ordet ännu i dag i bruk hos den svensktalande befolkningen vid Estlands kuster i betydelsen runkalender. — I det följande användes ordet runstav för kalenderstavar med runbokstäver. Då vi emellertid äga en stor grupp av svenska kalenderstavar, som icke äro uppställda med runor, har såsom beteckning för dessa och såsom kollektivbeteckning för kalenderstav det gammalsvenska ordet rimstav ansetts åter böra komma till heders.

² *Fataburen* 1919 s. 137.

³ Uppsala 1748, omtryckt och tillökad efter den av kyrkoherden J. G. Hallman och statssekr. C. Carleson år 1742 utgivna skriften med samma titel.

1—202830 *Fataburen* 1920.

ny omgång komma litet förr än de kommit i den förra; hwilket efter hand gör så mycket, at de efter 312 års förlopp komma en hel dag bittidare. Derföre måste desse bokstäfwer efter den tidens förlopp flyttas en dag bättre tillbaka om de skola rätt utwisa alla tungelskiften.

Man kan likwäl betiena sig af gamla Runstafwar, när man wet wid hwad tid Gyllentalet stådt rätt på dem (hwilket lätteligen finnes när man giwer akt på hwilka dagar nytänningarna wärkligen skie, och ser efter huru långt de gå ifrån Gyllentalet på Stafwen) ty då bör man ej finna nytänningen på den dagen som Gyllentalet står, utan så många dagar tillbaka derifrån som 312 år äro förloppne i från den tiden då Gyllentalet stod rätt på Runstafwen. Här af taga somlige skiäl at döma om Runstafwarnas ålder. Men det wiser ej mer än at originalen hwarefter de Copierat sina Runstafwar warit så eller så gamle.»

Problemet att på runstaven finna den riktiga nytändningen måste hava i synnerligen hög grad intresserat allmogen i en tid, då denna var den enda almanackan, och då ny- och fullmåne på ett helt annat sätt än nu grep in i folkets görande och låtande. Så voro bland annat en hel del märkedagar mellan fastans ingång och trefaldighetssöndagen icke fästa vid bestämt datum utan rörliga efter påskan. Den stora vintermarknaden i Strängnäs, Samtingen, inföll första söndagen i fastan, samma dag avhölls vintermarknaden i Norrtälje. Vårmarknaden i Hälsingborg hölls onsdagen efter tredje söndag i fastan. Sigtuna hade sin stora marknad torsdagen före fastan, Falköping måndag efter fjärde söndag i fastan, Lund Kristi himmelsfärdsdag, Vadstena torsdag efter pingst o. s. v. Mest bekant som rörlig marknad är Uppsala Disting, som avhölls under andra fullmånen efter jul. — För att kunna hålla ordning på och framför allt på förhand beräkna dessa dagars inträffande måste man känna det exakta läget på årets fullmånar och på årets påskdag, vilken förorsakade labiliteten i hela förårets ekonomi.

Den av Strömer nyss anförda metoden att avhjälpa runstavens kalendariska brister är därför heller icke den enda. I en vid mitten av 1700-talet författad och i flera avskrifter spridd anonym avhand-

ling betitlad Inledning till de gamle och nye Runestafvar läses följande: »At kunna bruka de gamla Runstafvar och deras prim på närwarande tid. — Thet är them lärdom bekant at Tungeltalet sedan år Christi 300 skutit öfwer 4 dagar in til vår tjd; För den skul de gamla Runstafvars gyllental är olika med de senare skurne stafvar. The fläste som nu af gemene brukas, begynna sitt tungeltal på den 1 Jan: med Run: Þ men de aldra nyaste, som äro inrättade til våra tjder, hafwa Φ til sitt första prim på 1 Janua: Om man nu will bruka de gamla Runstafvar så gör en tun träskifwa eller liten scala och läg på den gamla Runstafwen af hwilken du åstundar weta föresatte årets löpande prim, och sätt så en prick eller streck för hwar dag på 30 a 32 dagar ifrån årets början; sätt sedan eller skrif på din scala det nu för tjden brukeliga gyllentalet, begynnande på prim Runan Φ efter detta sättet.

nya gyllt: Φ † Λ R B † † * † † † † † † † † † † † †
 †
 gaml: gyllt: †

N:ta. Om efter nya gyllentalets Scala ingen Runa kommer at swara emot något prim i den gamla Scala eller tungeltalet på Runstafwen, så blir det öpna rummet på gamla stafwen som swarar emot det på nya Scalen stående prim, det årets löpande gyllental som tu söker, Exemp: Gr: tu wil weta år 1737. Då gyllentalet är 1 efter nya primet. Tag nu din runstaf som du wilt nytja och läg din nya prim Scala på Runstafwen ifrån d. 1 Januarii så ser du at gyllentalet 1 wisar dig et öppet rum, på gamla Runstafwen i primlinien emellan † och † altså är thetta öpna rum på 1737 emellan † och † dit Tungeltal hela året igenom i stället för † hwarefter ny och nedan och de rörliga fäster räknas.»¹

Samma problem hade även behandlats av kyrkoherden i Habo i Västergötland Martin Seth (f. 1659 d. 1731) dels i en tabell, »Computus in nuce Runicus per rotulam annorum bis undeviginti» etc.,

¹ Efter handskr. tillhörig Uppsala Universitets Museum för Nordiska Fornsaker.

författad 1729,¹ dels i en mycket originell avhandling, kallad »Tidars Runagärd», författad mellan 1727 och 1729.²

Under 1700-talets förra hälft finnas sålunda i skrift ett flertal anvisningar för huru de gamla runstavarna skola kunna användas, så att man av dem erhöi riktiga resultat. Men dessutom ägde man i verkligheten runstavar, som hade gyllentalen och nytändningarna placerade i det närmaste riktigt. — År 1690 hade professorn i astronomi och matematik i Uppsala Samuel Krook utgivit en skrift »Svenskt äg runskt Calendarium som wisar Nytänningen in till Åhret effter Christi Börd 1840»,³ vilken för gyllentalens anbringande upptog den riktiga ordningen med XIX, Φ , på 1 januari. Med ledning av den Krookska skriften skuros under de följande årtiondena ett flertal runstavar, och Krooks ordning förbättrades genom universitetskanslern greve C. Ehrenpreuss' bemödanden på 1740-talet. I den rika samling av runstavar, som huvudsakligast genom Ehrenpreuss' försorg sammanfördes till Observatoriet i Uppsala, och som nu förvaras i Museet för Nordiska Fornsaker därstädes finnes en runstav,⁴ daterad $\forall * \mathfrak{p} \mathfrak{l} = 1739$, med den Ehrenpreuss'ska korrektionen och försedd med namnet $\forall \mathfrak{A} \mathfrak{R} \mathfrak{T} \cdot \mathfrak{t} * \mathfrak{R} \mathfrak{t} \mathfrak{B} \mathfrak{R} \mathfrak{t} \mathfrak{N} \mathfrak{h} =$ Karl Ehrenpreuss. År 1742 utkom den ovan citerade »Kort och tydelig Underwisning» i sin första upplaga, författad på Ehrenpreuss' initiativ av kyrkoherden J. G. Hallman under medverkan av Abr. Sahlstedt samt utgiven av statssekreteraren C. Carleson. Den första följdes 1743 av en andra och 1748 av en tredje upplaga samtidigt med att Hallman efter de nya anvisningarna förfärdigade ett stort antal runstavar.

Då Bernhard Olsen publicerade sin uppsats om »Stedsevarande kalendere i Lunds kulturhistoriske museum»⁵ hyste han den uppfattningen (årg. 1 sid. 79), att Krooks år 1690 gjorda korrektion var dennes eget påhitt, en av honom på »videnskabelig forskning grundet

¹ Uppsala Universitets Bibl. sign. A. 312.

² Citerad i Burman, De Luna Disana. Diss. acad. Ups. 1729 sid. 17; handskriften äges av Uppsala Universitets Museum för Nord. Forn.

³ Uppsala 1690.

⁴ M. f. N. F. Inv. n:r 1926.

⁵ Kulturhistoriska Meddelanden, I. Lund 1894—1911 årg. 1 sid. 69 ff., 93 ff.; årg. 2 sid. 7 ff., sid. 52 ff.

förbedring». Detta har sedermera vederlagts av Arvid Lindhagen,¹ som påvisat, att s. k. rättade gyllental förekomma redan i det år 1488 i Lübeck tryckta Missale Aboense, och att de sedan, mer eller mindre varierande inbördes, förekomma i flera tryckta kalendariska handledningar, bland dem tidigast i den almanacka, som finnes bifogad 1549 års svensk psalmbok.

Den älsta runstav i Sverige med rättade gyllental, som Olsen och Lindhagen känna till, är daterad 1690 (Nord. M. 46,084). Den är samtidig med Krooks Calendarium, och Olsen uppfattade den som skuren med ledning av detta. Lindhagen påvisar, att det gyllentalssystem, som här funnit användning, uppenbarligen är detsamma som det i almanackan till 1645 års psalmbok intagna. Härmed är det ådagalagt dels att Krooks åtgöranden betydligt överskattats av Olsen, dels att tryckta psalmbokskalendarier i enstaka fall hava influerat på runstavens angivande av nytändningarna.

Flertalet av de till omkr. 750 uppgående svenska rimstavarna är tillverkat under 1500- och 1600-talen, och så gott som alla runstavar från dessa århundraden samt en god del av 1700-talsstavarna hava den gamla kyrkokalenderns gyllentalssystem med III, þ, på 1 januari. Den av Beckman anförda notisen visar, att man redan år 1600 bland den rimstavskunniga allmänheten var medveten om runstavens brister och försökte avhjälpa dem. Präster och läskunnigt folk hade sedan 1500-talets mitt tryckta almanackor, som gävo riktiga utslag. Men när man, som ovan framhållits, var så beroende av att känna framför allt påskterminen, varför har man då icke sökt avhjälpa de fullt medvetna missförhållandena? Svaret härpå kan icke vara annat än att man oupphörligen kopierat de gamla rimstavar, och att man varit oförmögen att slita sig lös ur ett en gång uppsatt schema.

Under sådana förhållanden får emellertid spørsmålet, när och varest man för första gången vågade sig på att bryta traditionerna och överföra den riktiga gyllentalssystemen till rimstaven en viss

¹ Lindhagen, Om Calendaria perpetua efter gamla stilen med rättade gyllental. Arkiv för Matematik etc. utg. av Sv. Vetensk. Akad. Band 7, N:o 28. Stockholm 1912.

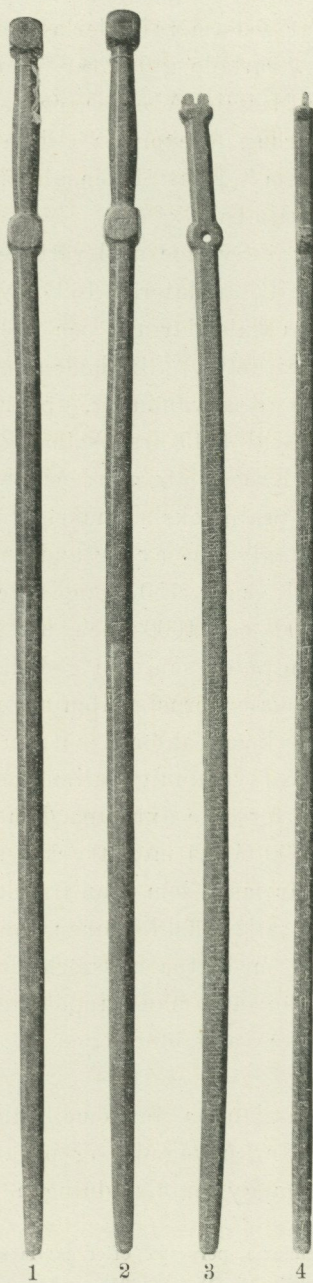

Fig. 1, 2. Runstav dat. 1583. Västergötl., Dalstorp. St. H. M. 7739-1.
Fig. 3, 4. Runstav, Västergötl., Dalstorp. St. H. M. 7739-2.

kulturhistorisk aktualitet. Den hittills tidigast kända rimstaven med rättade gyllental är den ovan anförda från 1690, vilken härstammar från Falun. Nu finnas emellertid i Statens Historiska Museum två runstavar (inv. nr 7739:1 och 2) från Dalstorps kyrka i Kinds kontrakt, Västergötland, som visa, att man mer än 100 år tidigare försökt införa de rättade gyllentalen. Då stavarna förete en hel del intressanta enskildheter, har jag ansett dem värda en något utförligare beskrivning.

Bägge stavarna äro 8-sidiga och av den form, som i 1600-talslitteraturen betecknas med »svärdzform» eller »forma gladii». Den ena staven (7739:1), fig. 1, 2, har en längd av 155.5 cm. Skaftet består av en åt båda ändarna avsmalnande kavle, upptill och nedtill försedd med en kubisk knopp. Till de många å skaftet anbragta inskrifterna skola vi senare återkomma.

Först betrakta vi det egentliga kalendariet.

Året är delat med tiden $\frac{1}{1}-\frac{30}{6}$ på stavens ena och tiden $\frac{1}{7}-\frac{31}{12}$ på dess andra sida. Dagrurnorna förekomma i följande ordning:

ABJ+V

motsvarande A B C D E F G i vanliga bokstäver. Under den första i varje månad står ett tecken närmast liknande runan *. Helgdag är på vanligt sätt utmärkt med särskilt tecken anbragt under dagrunan och medelst ett streck förenad med denna. Två av märkedagarna, 13 januari och 14 maj, skilja sig i fråga om beteckning från de övriga, i det helgdagsmärke saknas, men under runan är anbragt ett tecken liknande runan V.

Kalendariet upptar följande dagar:

Januari:	1 (Nyårsdagen), 6 (Trettondedag jul), 13 (Tjugonde dag jul), 19 (Henrik), 22 (Vincent), 25 (Pauli omvändelse).
Februari:	2 (Kyndelsmässan), 3 (Blasius), 6 (Bryniulf), 15 (Sigfrid), 22 (Per i stolen), 24 (Matthias).
Mars:	12 (Gregorius), 17 (Gertrud), 21 (Bengt), 25 (Marie bebådelse).

- April: 4 (Ambrosius), 14 (Tiburtius), 23 (Georg), 25 (Marcus).
 Maj: 1 (Philippus & Jacobus), 3 (Korsmessa), 12 (Pancratius),
 14 (— —), 18 (Erik), 25 (Urban).
 Juni: 13 (Antonius), 17 (Botolf), 24 (Midsommardagen), 29
 (Petrus & Paulus).
 Juli: 2 (Marie besökelse), 10 (Knut), 20 (Margareta), 22 (Maria
 Magdalena), 25 (Jakob), 29 (Olof).
 Augusti: 6 (Sixtus), 10 (Lars), 15 (Marie himmelsfärd), 24 (Bar-
 tholomeus), 29 (Johannes Döparens halshuggning).
 September: 8 (Marie födelse), 14 (Korsmessa om hösten), 21 (Ma-
 theus), 22 (Mauritius), 29 (Mikael).
 Oktober: 4 (Franciskus), 7 (Birgitta), 9 (Dionysius), 14 (Calixtus),
 16 (Gallus), 18 (Lucas), 21 (11000 jungfrur), 28 (Simon
 Jude).
 November: 1 (Allhelgona), 11 (Martin), 23 (Klemens), 25 (Kata-
 rina), 30 (Andreas).
 December: 4 (Barbara), 6 (Nicolaus), 8 (Maria avlelse), 9 (Anna),
 13 (Lucia), 21 (Thomas), 25 (Juldagen), 26 (Stefan), 27
 (Johannes aposteln), 28 (Menlösa barn).

De olika tecknens utseende framgår av fig. 1—2. En detalj, som förtjänar ett särskilt påpekande, är tecknet för 19 och 22 jan. samt 6 febr. Detta liknar närmast en rundkullig hatt. På en huvudsakligast till Östergötland knuten grupp av runstavar, signerade S. L. och daterade mellan åren 1590 och 1620, förekommer samma tecken över 15 febr. som ersättning för St. Sigfrids annars vanliga biskopsmössa. Förekomsten av samma tecken här för biskoparna Henrik, Vincents och Bryniulf av Skara antyder en datering av Dalstorpsstaven till tiden omkr. 1600.

Innan vi övergå till en granskning av gyllentalsraden och de många på skaftet förekommande inskrifterna, skola vi taga den andra Dalstorpsstaven, fig. 3, 4, i betraktande.

Även den är 8-kantig men med mera avlångt tvärsnitt. Staven har en längd av 145 cm. Kavelns nedre knopp är genombruten av ett hål, den övre har upptill varit försedd med en skoning, troligen av annat material, vilken nu är bortfallen.

Kalendariet är i likhet med förhållandet å den nyss behandlade staven delat på två halvår, $\frac{1}{1}-\frac{30}{6}$ och $\frac{1}{7}-\frac{31}{12}$. Dagrurnas utseende och ordning är å bägge stavarna densamma. Månaderna äro skilda genom ett kors placerat över varje förste.

Helgonlängden liksom helgontecknen företer en del avvikelser från den ovan beskrivna staven:

- Februari: 6:te saknas; i stället förekommer 10:de (Scolastica).
 Mars: St. Gertruds kapell är felaktigt anbragt över 16:de ej över 17:de.
 April: Här tillkommer 6:te (Vilhelms av Roskilde dödsdag), 23 april saknas.
 Maj: 12:te saknas, däremot tillkommer 28:de (Birgittas translation).
 Juni: Här tillkommer 5:te (Bonifacius) samt 12:te (Eskil). Däremot saknas 13:de.
 Augusti: 6:te saknas.
 December: 28:de saknas.

Å den förra staven hade alla märkedagar utom $\frac{13}{1}$ och $\frac{14}{5}$ ett helgtecken, som medelst ett streck var förenat med dagrunan. På den senast beskrivna har $\frac{14}{5}$ eget helgtecken; $\frac{13}{1}$ saknar fortfarande sådant och härutinnan har den följeslagare i $\frac{6}{4}$, markerad av en liten triangel, samt $\frac{28}{5}$ och $\frac{22}{9}$ av ett kors.

I fråga om såväl formen som kalendariet kunna vi göra en del iakttagelser rörande båda stavarnas förhållande till övriga svenska kalenderstavar. De tre största samlingarna av hithörande slag, som finnas i landet, äro den i Statens Historiska Museum, vilken upptar omkr. 250 stavar och bladkalendrar, Nordiska Museets med omkr. 150 stavar, därav omkr. hälften från Dalarna, samt Uppsala Universitets samlingar med inemot 200 stavar och bladkalendrar.

Vad först stavarnas yttre form beträffar, är denna åtminstone för den förstnämndas vidkommande mera sällsynt med de kubiska knopparna vid kavlens övre och nedre ända. Bland stavarna i Statens Historiska Museum finnes endast en enda av denna form, anträffad år 1743 i Öreryds (»Örids») sn, Mo hd, Småland. I Uppsala-

samlingen är typen representerad av fyra exemplar inv. nr 1859, 1861, 1882 och 1886, samtliga utan känd härstamning samt odate-rade; å staven nr 1859 är å nedre knoppen anbragt ett A i 1500-tals form. De fyra Uppsalastavarna äro hårt slitna och flera heldags-tecken så osäkert anbragta, att kalendariet icke kan med full viss-het dechiffreras.

En utförligare behandling av de ifrågavarande stavarnas kalen-dariska ställning faller utanför ramen av detta meddelande. Jag skall endast göra ett par påpekanden ägnade att betona den här ifrågavarande typens västsvenska ursprung. Bland de dagar, som mera sällan förekomma på de svenska rimstavarna, märkas $^{22}/_1$, $^{12}/_5$, $^{28}/_5$ och $^{22}/_9$. Den första av dessa dagar återfinnes på Örerydstaven samt på nr 1859, 1882 och 1886 i Uppsalasamlingen. Vidare träffas den på två stavar i Skara Museum, därav den ena säkert från Västergötland, samt på 6 stavar av osäker proveniens i Statens Hist. Museum och tre liknande stavar i Uppsalasamlingen. — $^{12}/_5$ före-kommer på Örerydstaven och på nr 1859 och 1882 i Uppsalasam-lingen, vidare på en västgötastav och fyra obestämda stavar i samma samling, på två västgöta- och en upplandsstav i St. H. M., på en värmlandsstav och en härjedalsstav i Nord. M. och på två stavar i Skara. — $^{28}/_5$ träffas på Örerydstaven och nr 1859 i Uppsalasam-lingen och dessutom på ännu en obestämd stav i samma samling samt på en stav i St. H. M. — $^{22}/_9$ träffas på nr 1861 i Uppsala-samlingen, vidare på en stav från Västmanland och tre obestämda stavar i samma samling, på två stavar från Blekinge och en obe-stämd stav i St. H. M., på en stav från Skåne i Nord. M. samt på en stav i Skara. — Av de såsom obestämda angivna stavarna till-hör en den ovannämnda gruppen av runstavar, som äro signerade S. L. och tillverkade mellan åren 1590 och 1620, sannolikt i Öster-götland eller västra Södermanland. De övriga kunna till typen icke lokaliseras; ingen av dem synes emellertid vara från mälardalen, några närma sig de blekingska och ostsmäländska formerna.

Huvudparten av det svenska rimstavsmaterialet härstammar från ärkestiftet och Linköpings stift samt från övre Dalarna. De nyss anförda helgdagarna förekomma endast undantagsvis på dessa sta-

Nästa rad har en serie bokstäver i minuskelskrift, återgiven sålunda:

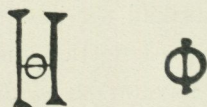
g g o o o m m m o o m m g g o o o g g m m g g m m m

Bokstäverna beteckna orden god, ond och medelgod och angiva de olika dagarnas beskaffenhet enligt månens ställning i de olika djurtecknen under mänloppet enligt 1567 års Svenska psalmbok.¹

Slutligen läses:

BEATVS VIR QVI TIMET doMINVM AmEN

Gå vi så till knopparna finna vi å första sidan å den övre knoppen A och å den nedre M, tydligen den på kaveln nämnde Anders Månssons initialer. Å nästa sida står på motsvarande platser 8 3 samt under 3-an K T D. Därpå följa tecknen

och slutligen T E. — K T D få väl anses vara hustruns initialer, och de två siffrorna kunna näppeligen vara annat än året 1583 skrivet på det för 1500-talet vanliga viset med utelämnande av de två första siffrorna; för riktigheten av denna datering tala även de i inskrifterna använda bokstafsformerna liksom de ovan påpekade tecknen för ¹⁹/₁, ²²/₁ och ⁶/₂. — Övriga å knopparna förekommande bokstävers tydning har jag ingen mening om.

Den andra Dalstorsstaven saknar inskrifter å skaftet. Den övre knoppen synes hava varit av annat material och uppträdd på kavelns spets, men är nu bortfallen. Å den kvarblivna nedre delen av knoppen synas resterna av en siffra 8 (?), — troligen har även denna stav varit daterad.

Vi övergå nu till en granskning av stavarnas gyllental.

På Örerydstaven och på de fyra Uppsalastavarna har gyllentalslängden det vanliga utseendet med runorna Þ ʁ ƿ ʁ ʁ etc. i nu

¹ För denna tolkning står jag i tacksamhetsskuld till lektor Arvid Lindhagen. Jämf. dennes skrift *Länge und Alter des Mondes in den Kalendarien des Mittelalters*. Arkiv f. Matematik etc. Bd 9, N:o 36. Uppsala o. Stockholm 1914 s. 21.

anförd ordning, motsvarande siffrorna 3, 11, 19, 8, 16, 5 o. s. v., varvid siffervärdet är detsamma som runans plats i runalfabetet, $\mathfrak{D} = 3$:dje runan, $\mathfrak{H} = 11$:te runan o. s. v. På Dalstorpssstavarna ser gyllentalsföljden emellertid ut så här: $\mathfrak{V} \mathfrak{N} \mathfrak{D} \mathfrak{R} \mathfrak{V}$ etc. Då i en gyllentalsföljd ett följande tal alltid måste vara antingen 8 högre eller 11 lägre än det närmast föregående: 1, 9, 17, 6, 14, 3, 11, 19 o. s. v., kunna runorna i Dalstorpssstavarnas gyllentalsföljd icke hava de vanliga av deras ordning i alfabetet betingade siffervärdena.

Alla hittills kända runstavar före år 1690 hava gyllentalet 3 över den 1 jan. Det vore sålunda möjligt, att $\mathfrak{V}$ betecknade detta tal och sålunda $\mathfrak{N}$ motsvarade talet 11, $\mathfrak{D}$ talet 19 o. s. v. Men av erfarenhet från andra stavar kunde man även tänka sig andra möjligheter. I ett flertal fall kan man iakttaga huru, då kunskapen om gyllentalet har upphört eller är på väg att upphöra, en del runliknande tecken mera på måfå inskräas på gyllentalens ordinarie platser. Vidare kan det inträffa, att 1 jan. har gyllentalet 5, beroende på att årsskiftet och gyllentalsingången räknas efter 1 juli, och dessutom vore det ju icke otänkbart, att en gyllentalskorrektion med talet 19 över 1 jan. redan nu i enstaka fall tillämpats. Att den första av de här anförda möjligheterna icke hade giltighet framgick därav, att samma runa regelbundet återkom på det för lutationerna vanliga avståndet. Det återstod då att utröna runornas talvärde.

För att vinna klarhet på denna punkt uppställa vi en lista över januari månad, vilken får det utseende som framgår av Tab. A. I den vanliga gyllentalsföljden står första talet vid $\frac{1}{1}$, det andra vid $\frac{3}{1}$, det tredje vid $\frac{5}{1}$ och det fjärde vid $\frac{6}{1}$. Intervallerna äro, som vi se, i här föreliggande fall helt andra, men jämföra vi dem med de kända gyllentalslängderna, finna vi att de exakt sammanfalla med den i 1549 års svenska psalmbok intagna gyllentalslängd,¹ som har de för denna tid riktiga gyllentalen med 19 vid $\frac{1}{1}$. Dalstorpssstavarnas gyllental äro uppenbarligen kopierade efter 1549 års psalmbok, och runan $\mathfrak{V}$ bör då motsvara talet 19, runan $\mathfrak{N} = 8$, runan $\mathfrak{D} = 16$ o. s. v.

¹ Efter Lindhagen, Om Calendaria perpetua sid. 26.

Tab. A. Gyllental
för januari enligtDalstorps- Sv. Ps.-b.
staven. 1549.

1	Þ	↓	XIX
2	h	B	VIII
3		↓	
4	þ	†	XVI
5	↓	†	V
6		†	
7	R	†	XIII
8		h	
9	Þ	B	II
10	*	↓	X
11	h	†	XVIII
12		†	
13	†	†	VII
14		†	
15	h	h	XV
16	†	B	IV
17		↓	
18	B	†	XII
19		†	
20	†	†	I
21	†	†	IX
22	h	h	XVII
23		B	
24	†	↓	VI
25		†	
26	*	†	XIV
27		†	
28	↓	†	III
29	†	h	XI
30	†	B	XIX
31		↓	

Att dessa siffervärden äro de rätta kan emellertid ännu så länge endast bliva ett antagande. Visshet härom erhålla vi, om vi ordna runorna i följd efter siffervärdena sålunda: 1 = 1, 2 = 2, 3 = 3, 4 = 4 o. s. v. Vi erhålla då en följd av runor, motsvarande den hittills obegripliga först anförda runlängden å skaftet (sid. 11). Denna var sålunda endast klaven till talvärdena för den i kalendariet tillämpade gyllentalsbeteckningen, och vi hava därmed erhållit full visshet om, att de rättade gyllentalen kommit till användning på rimstavarna redan före 1500-talets utgång. Den fullständiga gyllental-längden med transkriberade siffervärden får det utseende som framgår av Tab. B.

Äro de två nu beskrivna stavarna 100 år äldre än någon förut känd rimstav med rättade gyllental, äro de dock icke det äldsta exemplet på att gyllentalsskorrektionen erhållit tillämpning i svenska kalenderstavar.

Bland greve Fr. W. Cronstedts samlingar på Fullerö förvaras en lappsk runkalender och sju svenska rimstavar,¹ vilka genom ägarens tillmötesgående ställts till Nordiska Museets förfogande för beskrivning och avbildning. En av dessa stavar måste betraktas som ett av vårt lands värdefullaste kulturföremål, då den bär ett av de tidigaste data någon svensk rimstav äger. Den är daterad 1520.

I motsats till Dalstorpsstavarna har denna formen av en plan bräda, fig. 5, 6, en form, som i senare tider inom svenskt kulturområde endast bibehållit sig i Dalarna och på öarna vid Estlands kust. Den har en längd av 112,5 cm, en

¹ Vålvilligt meddelat av dr. Arvid Bäckström.

Tabell B. Gylleental enligt runstav från Dalstorp, Västerg., dat. 1583.
St. H. M. 7739:1.

	Jan.	Febr.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1	19	8	—	—	—	—	5	13	2	2	10	—
2	8	16	8	16	16	5	13	2	—	—	—	18
3	—	—	—	—	5	13	—	—	10	10	18	7
4	16	5	16	5	—	2	2	10	18	18	7	—
5	5	—	5	13	13	—	10	—	—	7	15	15
6	—	13	—	—	2	10	—	18	7	—	—	—
7	13	2	13	2	—	—	18	7	15	15	4	4
8	—	10	2	10	10	18	—	15	—	4	—	—
9	2	—	—	—	18	7	7	—	4	—	12	12
10	10	18	10	18	—	—	15	4	12	12	1	1
11	18	—	—	—	7	15	—	12	1	1	—	9
12	—	7	18	7	—	4	4	—	—	—	9	—
13	7	—	7	15	15	—	12	1	9	9	17	17
14	—	15	—	4	4	12	—	—	—	—	—	6
15	15	4	15	—	12	1	1	9	17	17	6	—
16	4	12	4	12	—	—	—	—	—	6	—	14
17	—	—	12	1	1	9	9	17	6	—	14	—
18	12	1	—	—	—	—	—	6	14	14	3	3
19	—	9	1	9	9	17	17	—	—	—	—	11
20	1	—	9	—	—	—	6	14	3	3	11	—
21	9	17	—	17	17	6	14	3	—	11	—	19
22	17	—	17	—	6	14	—	—	11	—	19	8
23	—	6	—	6	—	3	3	11	19	19	8	16
24	6	14	6	14	14	—	11	19	—	8	16	—
25	—	—	—	—	3	11	—	8	8	16	—	5
26	14	3	14	3	11	19	19	—	16	—	5	—
27	—	11	—	11	—	—	8	16	5	5	—	13
28	3	19	3	19	19	8	—	5	—	—	13	—
29	11	—	11	—	—	—	16	—	13	13	2	2
30	19	—	19	8	8	16	5	13	—	—	10	10
31	—	—	8	—	16	—	—	—	—	2	—	18

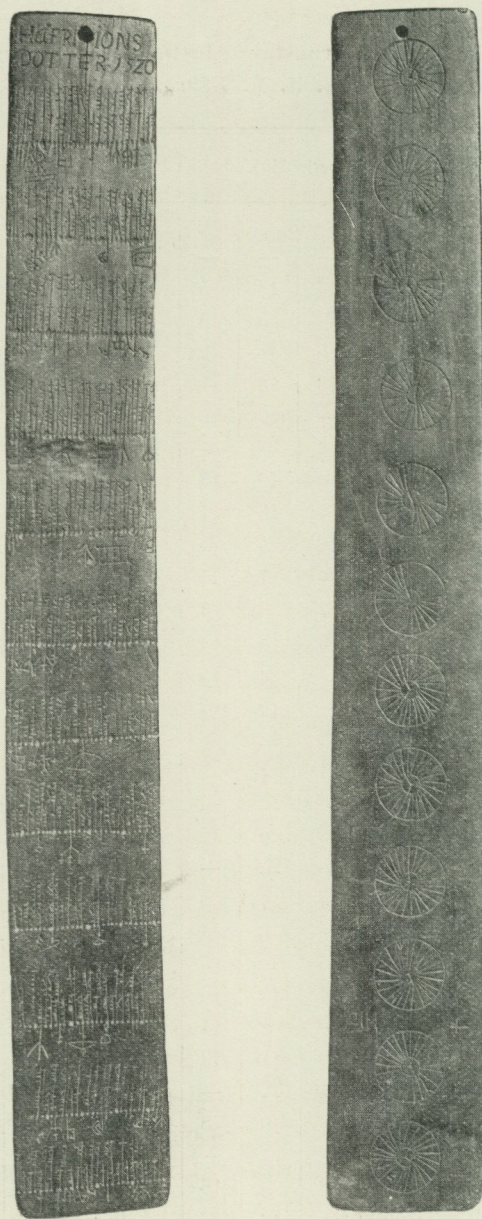
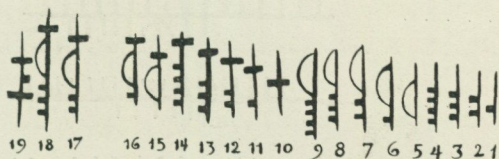

Fig. 5, 6. Rimstav dat. 1520. Ur greve Fr. W. Cronstedts samling
å Fullerö, Västmn.

bredd av 14,4 cm. och en tjocklek av 2,0 cm. På ena sidan är kalendariet anbragt i 12 rader över varandra, en rad för varje månad, vilka läsas nerifrån från höger. Dagarna äro icke utmärkta av runor utan av punkter, en större punkt för var sjunde dag; under raderna äro helgdagsmärkena anbragta, och över raderna stå gylleentalen skrivna i en stundom förekommande form av runliknande siffror, bestående av en stav med på denna anbragta kvistar, angivande siffrans värde. Ordningen är denna (efter en västgötsk stav i Statens Hist. Museum):

Överst läses HåFRI IONS DOTTER 1520.

På stavens motsatta sida, fig. 6, är inskuret I A S och H I D, uppenbarligen ägarnes initialer samt 12 kretsar över varandra med 24 radier i varje krets. Av radierna gå två i varje krets in till medelpunkten och fördela därigenom kretsarna så, att den mitt för januari månad å den motstående sidan befintliga har 16 + 8 streck, kretsen för februari 10 + 14, kretsen för mars 12 + 12 o. s. v. Strecken motsvara dygnets 12 timmar och angiva fördelningen av nattens och dagens timmar inom de olika månaderna.

En detalj bland dessa sist anförda tecken, vilken undandragit sig varje försök till tolkning, torde här böra nämnas. Räkna vi i kretsen för januari 10 streck medsols på »dagsidan», finna vi ett av två uppstående armar utmärkt streck, detsamma återfinnes för februari som det 9:de på »nattsidan», för mars som det 11:te på »dagsidan» o. s. v. Någon direkt motsvarighet härtill har jag icke funnit på någon annan kalenderstav. Men på en av de stavar, som med Tureholms rustkammare år 1915 förvärvades till Livrustkammaren, finna vi på smalsidorna 12 grupper av streck i två linjer över varandra (se omstående sida), vilka på samma sätt som här återgiva skillnaden mellan dagens och nattens timmar — markeringen för september är tilltrasslad genom att strecken äro dubbelt för många.

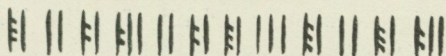
Januari	
Februari	
Mars	
April	
Maj	
Juni	
Juli	
Augusti	
September	
Oktober	
November	
December	

Räkna vi på Tureholmsstaven dagsidan från vänster till höger och nattsidan från höger till vänster samt å Fulleröstaven dagsidan motsols och nattsidan medsols, finna vi för månaderna jan., febr., april, aug., sept., nov. och dec. fullständig överensstämmelse. Avvikelserna däremot bestå i att Fulleröstaven har markeringen för mars på nattsidans 11:te tecken — å Tureholmsstaven det 12:te, för maj nattsidans 7:de tecken — å Tureh. det 6:te, för juni dagsidans

8:de — å Tureh. det 10:de, för juli nattsidans 5:te tecken — å Tureh. dagsidans 5:te, för okt. dagsidans 4:de tecken — å Tureh. dagsidans 6:te. Tureholmsstaven är sannolikt omkr. 100 år yngre än Fullerö-staven, men den nära överensstämmelsen mellan de nu beskrivna tecknen visar, att markeringen av en viss timme under dygnet icke tillkommit på måfå utan i en bestämd avsikt. Samma detalj återfinnes dessutom på en handskriven fickalmanacka i Statens Hist. Museum¹ samt på en kalender i Worms Fasti.²

Å stavens högra smalsida står mitt för december månad ett inskuret malteserkors.

Å vänstra smalsidan finna vi mitt för maj månad följande teckenserie:

Antalet tecken är 27, detsamma som de å den första Dalstörpsstaven inskurna tecken för månadsdagarnas beskaffenhet (sid. 12). Tecknens valörer äro här som där tre; utbyta vi den trestreckade staven mot *g* för god, den tvåstreckade med *m* för medelgod och den ostreckade mot *o* för ond, kunna vi transkribera:

g g o o m m m m m o o m m g g o o o g g o o g g m m m

och erhålla därigenom en den närmaste överensstämmelse till bokstavssviten å Dalstörpsstavens handtag.

Efter denna granskning av de mera periferiska detaljerna i Fulleröstaven övergå vi till en redogörelse för kalendariets beskaffenhet.

Längden på helgdagar har följande utseende:

Januari:	1, 6, 7 (Knut Lavard), 13, 17 (Antonius), 19, 20 (Fabian och Sebastian), 21 (Agnes), 22, 25.
Februari:	2, 5 (Agatha), 6, 9 (Apollonia), 10 (Scolastica), 14 (vigilietecken för följande dag), 15, 22, 24.
Mars:	6 (?), 7 (?), 12, 15 (— — —), 17, 21, 25.
April:	4, 14, 23, 24 (vigilietecken), 25.

¹ Hildebrand, En fickalmanack från 1300-talet. Månadsbladet 1875, sid. 129 ff.

² Worm, Fasti Danici. Hafniæ 1643, sid. 100 ff.

- Maj: 1, 3, 6 (Johannes ante portam latinam), 12, 14, 18, 25.
 Juni: 11 (Eskil), 17, 22 (10,000 riddare) 23 (vigilietecken), 24, 25 (David), 28 (vigilietecken), 29, 30 (Paulus).
 Juli: 2, 7 (Thomas biskops translation), 15 (Divisio apostolorum, »gamla midsommar»), 20, 22, 24 (vigilietecken), 25, 27 (7-sovare), 29, 30 (Elin).
 Augusti: 1 (Petri fäng.), 3 (Lilla Olofsmässan), 5 (Dominicus), 9 (vigilietecken), 10, 14 (vigilietecken), 15, 20 (Bernhard), 23 (vigilietecken), 24, 28 (Augustinus), 29, 30 (Felix och Audactus).
 September: 2 (Spinea coronae domini), 8, 14, 20 (vigilietecken), 21, 22, 29, 30 (Hieronymus).
 Oktober: 4, 5 (vigilietecken), 6 (Eskil), 7, 9, 14, 18, 21, 23 (Severin), 27 (vigilietecken), 28.
 November: 1, 2 (Alla själars dag), 6 (Leonhard), 11, 21 (Marie offrelse), 22 (Cecilia), 23, 25, 30.
 December: 4, 6, 8, 9, 13, 20 (vigilietecken), 21, 24 (vigilietecken), 25, 26, 27, 28, 29 (Thomas biskop), 31 (Sylvester).

Den första iakttagelsen, vi göra vid en granskning av helgdagslängden är, att denna är åtskilligt rikare än å de ovan beskrivna stavarna. Så tycks emellertid genomgående vara förhållandet med äldre rimstavar. Dessa stå ännu den rika katolska helgonlängden mycket nära; ju längre fram i tiden man kommer, dess mer inskränkes antalet av märkedagar, därigenom att sådana dagar, till vilka ingen folklig sed eller tradition var fästad, falla bort, och på de yngsta stavarna under 1700-talet — jag räknar här icke med de på Krooks eller Ehrenpreuss' skrifter grundade lärda produkterna — finner man stundom endast jul, midsommar, mikeli, mårtten och några allmänt kända dagar angivna.

Skulle vi av Fulleröstavens helgdagslängd försöka draga några slutsatser rörande dennas härkomst, konstatera vi till en början vissa likheter med Dalstorpstavarna genom förekomsten av $\frac{22}{1}$, $\frac{12}{5}$ $\frac{14}{5}$, $\frac{22}{9}$ m. fl. Vidare visar den genom förekomsten av $\frac{25}{6}$ en orientering mot Västerås stift. Allt detta kan emellertid bero på den nyss

påpekade större fullständigheten i de äldre kalendarerna. Viktigare för en lokalisering äro $\frac{3}{8}$ s. k. Lilla Olofsmässan, $\frac{11}{6}$ Eskil, $\frac{6}{2}$ Bryniulf, $\frac{30}{7}$ Elin och $\frac{2}{9}$ Spinea coronae enl. Skarabreviarier. Den först nämnda av dessa dagar förekommer regelbundet på de norska stavarna men på svenska stavar endast såsom direkt norskt lån, framför allt i lappska kalendarier. Eskilsdagen är överallt på de svenska stavarna förlagd till $\frac{12}{6}$ utom i Strängnäs stift, som har $\frac{11}{6}$. Bryniulfsdagen förekommer naturligtvis i första hand inom Skarastiftet, men dessutom regelbundet inom Linköpingsstiftet; längre norrut blir den alltmera sällsynt. $\frac{2}{9}$ är mig veterligt endast anträffad på västgötska stavar. Återstår till sist Elindagen. I de fall denna uppträder utanför Västergötland, är den förlagd till $\frac{31}{7}$. På västgötska stavar träffas den på den $\frac{30}{7}$, och till denna dag är Skövdehelgonet även förlagt i Skaras medeltida kalendarium. Med sina tre för Skarastiftet utmärkande dagar, $\frac{6}{2}$, $\frac{30}{7}$ och $\frac{2}{9}$, och med sin övriga orientering mot väster, framför allt genom Lilla Olofsmässan, synes staven sålunda böra lokaliseras till Västergötland. Linköpings, Uppsala och Västerås stift äro uteslutna genom att de hava $\frac{12}{6}$ som Eskilsdag. Åbostiftet är av andra grunder ur räkningen.

För en lokalisering till Västergötland talar även en annan omständighet. Inom hela östra och norra Sverige äro gyllentalen betecknade med runor, endast på en stav från Dalarna, bland det hundratal stavar som äro kända från detta landskap, förekomma de på Fulleröstaven använda strecksiffrorna, men här jämsides med en vanlig gyllentalslängd i runor, varvid den senare är uppställd efter den för Dalarna kännetecknande ordningen med gyllentalet III vid $\frac{2}{1}$, under det att längden med strecksiffrorna överensstämmer med den gamla kyrkokalenderns, med III vid $\frac{1}{1}$. Strecksiffror för gyllentalen och beteckning av veckodagarna endast med skårer eller hack, icke med bokstäver, äro däremot för de västgötska stavarna regel. Denna olikhet med de övriga svenska stavarna framhölls också redan år 1719 av Nils Hufwedsson Dal¹ såsom utmärkande för stavarna i Bollebygds härad av Västergötland.

¹ Nils Hufwedsson Dal, Boerosia urbs. Stockholm 1719, sid. 37.

Vi gå nu till en granskning av gyllentalen. Dessa äro med de meromtalade strecksiffrorna uppställda i två rader över varandra. Den undre raden innehåller gyllentalslängden enligt den gamla kyrkokalenderns typ, »aurei numeri pro primatione», med III vid $\frac{1}{1}$, den övre däremot innehåller de rättade gyllentalen, »aurei numeri pro incensione», med XIX vid $\frac{1}{1}$. Av dessa överensstämmer den förra exakt med den medeltida uppställningen, sådan vi finna den exempelvis i Vallentunakalendariet, i den Gotländska runkalendern från 1328 eller i Tab. I hos Lindhagen, Om Calendaria perpetua. Den enda avvikelser från sistnämnda tabell är, att talet XVII på Fulleröstaven icke är anbragt vid $\frac{27}{3}$ utan vid $\frac{26}{3}$.

Den övre, rättade gyllentalslängdens utseende framgår av vidstående Tabell C. Vid en jämförelse med den ovan meddelade, Tabell B, finna vi redan vid $\frac{8}{1}$ en avvikelse, och en fortsatt granskning av de bägge tabellerna övertygar oss snart om, att de äro väsentligt skiljaktiga. Däremot företer Fulleröstavens längd vissa likheter med de av Lindhagen¹ meddelade gyllentalslängderna ur Breviarium romanum, anf. st. Tab. 3, och med Samuel Krooks kalendarium, ib. Tab. 8. Den mest iögonenfallande skillnaden är, att Fullerölängden, jämförd t. ex. med Krooks kalendarium, med en envis motvilja mot tre på varandra följande gyllental placerat VIII vid $\frac{28}{7}$ i stället för vid $\frac{27}{7}$ och därvid på sträckan $\frac{27}{7}$ — $\frac{27}{8}$ kommit en dag före. $\frac{28}{8}$ — $\frac{23}{9}$ följer ny kongruens mellan dem, den $\frac{24}{9}$ återkommer samma manöver även här med talet VIII, och från denna dag har Fullerölängden kommit ohjälpligt före ända till $\frac{24}{12}$, men under tiden har den också fått umgälla detta med en placering av fem gyllental i följd vid 3—7 dec.

I en beskrivning av en tysk träkalender från Pfranten har Brunner² på grund av att denna har rättade gyllental med XIX vid $\frac{1}{1}$ daterat denna senare än år 1690, eftersom den här förekommande gyllentalsskorrektionen skulle ha Samuel Krook till upphovsman. En jämförelse mellan Pfranten-kalenderns gyllental och Krooks ka-

¹ Om Calendaria perpetua.

² Ein Holzkalender aus Pfranten, Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 19. Berlin 1909, sid. 249 ff.

Tabell C. Rättade gylleental enligt rimstav i Fullerösamlingen,
dat. 1520.

	Jan.	Febr.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1	19	8	19	8	8	16	5	—	2	2	2	2
2	8	—	8	—	16	5	—	13	—	—	—	—
3	—	16	—	16	5	—	13	2	10	10	10	10
4	16	5	16	5	—	13	2	—	—	—	18	18
5	5	—	5	—	13	2	—	10	18	18	—	—
6	—	13	—	13	2	—	10	—	7	7	7	15
7	13	2	13	2	—	10	—	18	—	—	15	4
8	2	—	—	—	10	—	18	7	15	15	—	—
9	—	10	2	10	—	18	7	—	4	4	4	12
10	10	—	10	—	18	7	—	15	—	—	12	1
11	—	18	—	18	7	—	15	4	12	12	—	—
12	18	7	18	7	—	15	4	—	1	1	1	9
13	7	—	7	—	15	4	—	12	—	—	—	—
14	—	15	—	15	4	—	12	1	9	9	9	17
15	15	4	15	4	—	12	1	—	—	—	17	6
16	4	—	4	—	12	1	—	9	17	17	—	—
17	—	12	—	12	1	—	9	—	6	6	6	14
18	12	1	12	1	—	9	—	17	—	—	14	3
19	1	—	1	—	9	—	17	6	14	14	—	—
20	—	9	—	9	—	17	6	—	3	3	3	11
21	9	—	9	—	17	6	—	14	—	—	11	19
22	—	17	—	17	6	—	14	3	11	11	—	—
23	17	6	17	6	—	14	3	—	19	19	19	8
24	6	—	6	—	14	3	—	11	—	—	—	16
25	—	14	—	14	3	—	11	19	8	8	8	—
26	14	—	14	3	—	11	—	—	—	—	16	5
27	3	11	—	—	11	—	19	8	16	16	—	13
28	—	3	3	11	—	19	8	16	5	—	5	2
29	11	—	11	—	19	8	—	5	—	5	13	—
30	—	—	—	19	8	16	16	—	13	13	5	10
31	—	—	19	—	—	—	5	13	—	—	—	—

lendarium visar nästan ingen annan överensstämmelse än själva början. Nu hava vi lärt känna en svensk rimstav, vilken, samtidigt med att den är en av våra äldsta daterade stavar, kan, 170 år tidigare än Krooks kalendarium utgavs, i huvudsak uppvisa de rättade gyllental, för vilka Krook en lång tid gällt som upphovsman.

Krooks Svenskt åg Runskt Kalendarium skall ses i samband med den tid, vid vilken det tillkommer. År 1689 hade Olof Rudbeck i andra delen av sin *Atlant* hållit parentationen över runstaven, och han hade daterat dennas tillkomst till år 1859 efter världens skapelse (*Atlant* II s. 185 f.). Härigenom hade den svenska lärda världens uppmärksamhet riktats på denna företeelse i allmogeinventariet, och under trollmakten av de nya, för den svenska chauvinismen svindlande perspektiv, som *Atlantican* öppnat, måste man bereda en renässans åt ett så ärevärdigt dokument om svenskarnas gamla besittning av Sverige, som runstaven nu visat sig vara. Men skulle detta kunna ske, voro de gamla gyllentalen obrukbara, och med ledning av tidigare gjorda korrektionsförsök offentliggör Krook år 1690 en gyllentalslängd, som kan göra runstaven på nytt användbar i det praktiska livet. Under 1700-talets andra årtionde föreläser professor Per Elvius vid Uppsala Universitet över runstaven och sprider därigenom kunskapen om den i allt vidare kretsar, år 1742 låter Uppsala Universitets kansler Carl Ehrenpreuss utgiva en ny beskrivning över den samtidigt med ett nytt förslag till gyllentalslängd,¹ och då nya stilen införes år 1753, omarbetar Digelius runstaven, så att den göres brukbar för den kalender, som nu skulle gälla. Med *Atlantican* erhöll runstaven sin renässans, men samtidigt upphörde den också att vara en folklig sak, den blev nu även till sin helgdagslängd en lärd produkt, och till grund för helgdagsbeteckningarna lades nyuppfunna tecken, som gävo den ett folkligt utseende som den aldrig ägde, så länge den var enbart folkets egendom.

Under 1700-talets förra hälft författades ett flertal skrifter över runstaven, av vilka ett par trycktes såsom akademiska avhandlingar

¹ Carleson och Hallman, Kort och tydlig underwisning huru man skall förstå och bruka Runstafven. Sthlm 1742.

och resten — till ringa förfång för vetenskapen — förblev otryckt. För samtliga dessa skrifter, liksom för Krooks Kalendarium, Carlesons Undervisning och Celsius i 1728 års almanacka tryckta beskrivning över runstaven, ligger Rudbecks Atland till grund. Och i sin tur utgöra dessa skrifter så gott som den enda källan för senare tiders kunskap om runstaven.

Att denna källa är långt ifrån ogrumlad visar redan ett flyktigt studium av själva primärmaterialet. Ett flertal av de helgdagstecken, som uppräknas av Carleson, hava icke kunnat återfinnas vare sig på de av mig genomgångna äldre runstavarna eller i de avbildningar av sådana, som finnas från äldre tider allt ifrån Worm och Rhezelius. Källan synes genomgående vara Rudbeck, vilken i avsikt att så säkert som möjligt befästa runstavens förkristna ursprung tolkat uppenbara helgontecken eller andra festtecken såsom folkliga och hedniska. Stundom föreligga också rena felplaceringar av tecknen. Måhända får jag en gång framdeles tillfälle att återkomma till en utförligare granskning av dessa frågor. Här må endast ett par av de mest i ögonen fallande misstagen anföras.

I Carlesons Undervisning läses för 3 nov.: »En flygande Swan, bet. deras bortgång med Solen och deras sörjande Swanesång öfver Solens bortgång». Stället återfinnes i Atland II sid. 632; svanen själv ses i teckningarna av runstaven i col. XXII sid. 169. Granskar jag Rudbecks teckningar, finner jag emellertid, att han i oktober månad borttappat en hel vecka, ^{15/10}—^{21/10}, varigenom somliga av de följande tecknen kommit en vecka för tidigt. Därigenom har även den gås, som på de flesta runstavar utmärker Mårtensmässan ^{11/11}, kommit en vecka tidigare, och när det sålunda kom att stå en fågel över 3—4 nov. måste dennas innebörd tolkas, och Rudbeck försummade aldrig att använda sin skaldegåva.

För den 21 dec. uppger Carleson bl. a. »Twenne Furuuträn i Kors, bet. at Solen war wänd i Furuuträn, hwilka nu giöra samma tjänst. Denne sed, at Thomasmässan resa up Furu eller Granstänger i kors, är ännu i bruk på många orter.» Källan är Atland II, sid. 618, i teckning återfinnas träden sid. 165 col. XX och XXIV. Nu placerar Rudbeck emellertid icke dessa »furuuträn» över ^{21/12} utan över

²⁰/₁₂, alltså på dagen *före* Thomasmässan, och samtidigt uppger han (sid. 618), att även ett enda »furuträd» kan förekomma, avbildat sid. 165. col. XIV. De korslagda furuspirorna hava icke anträffats på någon runstav före år 1700. Det enkla »furuträdet», col. XIV, finnes däremot alltid såsom tecken för afton, vigilietecken, till större helgdag, och på ett stort antal runstavar har Thomasmässan sin föregående dag utmärkt som Thomasafton. Rudbeck har placerat tecknet riktigt över ²⁰/₁₂, detta missförstods av Carleson, som flyttade det till följande dag, och avtecknade de två korslagda furuträden i sitt förslag till en normaliserad runstav, bifogat som kopparstick till 2:a och 3:e upplagen av Undervisningen. Det är uppenbart, att de runstavar, som skurits med detta kopparstick som förebild, icke, såsom stundom skett,¹ kunna med fördel användas som källa för fastställande av ett ålderdomligt bruk att resa upp granspiror vid husen på Thomasdagen.

Däruti att vi, fränsett Worms Fasti danici, knappast äga någon annan litteratur om rimstaven än Atlantican och de på den grundade populära handböckerna, ha vi att söka orsaken till den ringa kännedom vi äga om det vetenskapligt värdefulla och utomordentligt stora material av folkliga kalendariér — större än något annat europeiskt lands — som Sverige äger. Den här lämnade redogörelsen har uppehållit sig endast vid en detalj i detta material, gyllentalskorrektionerna. Den äldsta stav med rättade gyllental, som tidigare var känd, härstammade från år 1690. Den nu tidigast kända staven av detta slag är från 1520, och de två närmast yngre äro från 1500-talets slut. Det är sannolikt ingen tillfällighet, att samtliga dessa stavar härstamma från Västergötland.

¹ Senast hos Martin P. Nilsson, Studien zur Vorgeschichte des Weihnachten, Arch. f. Relig. Wissensch. XIX, Leipz. u. Berlin 1918, sid. 111.